

PRVI SKUP SEKCIJE ZA ARHEOMETRIJU, ARHEOTEHNOLOGIJU,
GEOARHEOLOGIJU I EKSPERIMENTALNU ARHEOLOGIJU
SRPSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

**AKTUELNA
INTERDISCIPLINARNA
ISTRAŽIVANJA
TEHNOLOGIJE
U ARHEOLOGIJI
JUGOISTOČNE
EVROPE**

28. februar 2020.
zbornik radova

priređile
Selena Vitezović
Kristina Šarić
Dragana Antonović

Beograd,
2020.

CURRENT INTERDISCIPLINARY STUDIES IN TECHNOLOGY IN THE ARCHAEOLOGY OF THE SOUTH-EAST EUROPE
AKTUELNA INTERDISCIPLINARNA ISTRAŽIVANJA TEHNOLOGIJE U ARHEOLOGIJI JUGOISTOČNE EVROPE

First meeting of the Section for Archaeometry,
Archaeotechnology, Geoarchaeology
and Experimental Archaeology
of the Serbian Archaeological Society

**CURRENT INTERDISCIPLINARY STUDIES IN TECHNOLOGY
IN THE ARCHAEOLOGY OF THE SOUTH-EAST EUROPE**

**February 28th 2020
Conference proceedings**

Edited by
Selena Vitezović
Kristina Šarić
Dragana Antonović

Belgrade,
2020.

Prvi skup Sekcije za arheometriju,
arheotehnologiju, geoarheologiju
i eksperimentalnu arheologiju
Srpskog arheološkog društva

AKTUELNA INTERDISCIPLINARNA ISTRAŽIVANJA TEHNOLOGIJE U ARHEOLOGIJI JUGOISTOČNE EVROPE

**28. februar 2020.
Zbornik radova**

Priredile
Sena Vitezović
Kristina Šarić
Dragana Antonović

Beograd,
2020.

Izdavač / Published by:
Srpsko arheološko društvo
Beograd, Čika Ljubina 18-20

Za izdavača / For publisher:
Adam Crnobrnja

Organizacioni odbor / Organising committee:
Amalija Vitezović, Biblioteka grada Beograda
Danica Mihailović, Arheološki institut, Beograd
Vidan Dimić, Arheološki institut, Beograd
Alena Zdravković, Rudarsko-geološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

Naučni odbor / Scientific committee:
Dragana Antonović, Arheološki institut, Beograd
Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd
Vladica Cvetković, Srpska akademija nauka i umetnosti
Gordana Jeremić, Arheološki institut, Beograd
Ina Miloglav, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
Ana Mladenović, Rudarsko-geološki fakultet, Univerzitet u Beogradu
Tajana Sekelj Ivančan, Institut za arheologiju, Zagreb
Kristina Šarić, Rudarsko-geološki fakultet, Univerzitet u Beogradu
Nadezhda Todorova, Istorijfski fakultet, Univerzitet Sv. Kliment Ohridski, Sofija
Selena Vitezović, Arheološki institut, Beograd
Ivan Vranić, Arheološki institut, Beograd

Grafička priprema / Graphic layout:
Mihajlo Vitezović

Štampa / Printed by:
Glider Print, Beograd

Tiraž / Print run:
100

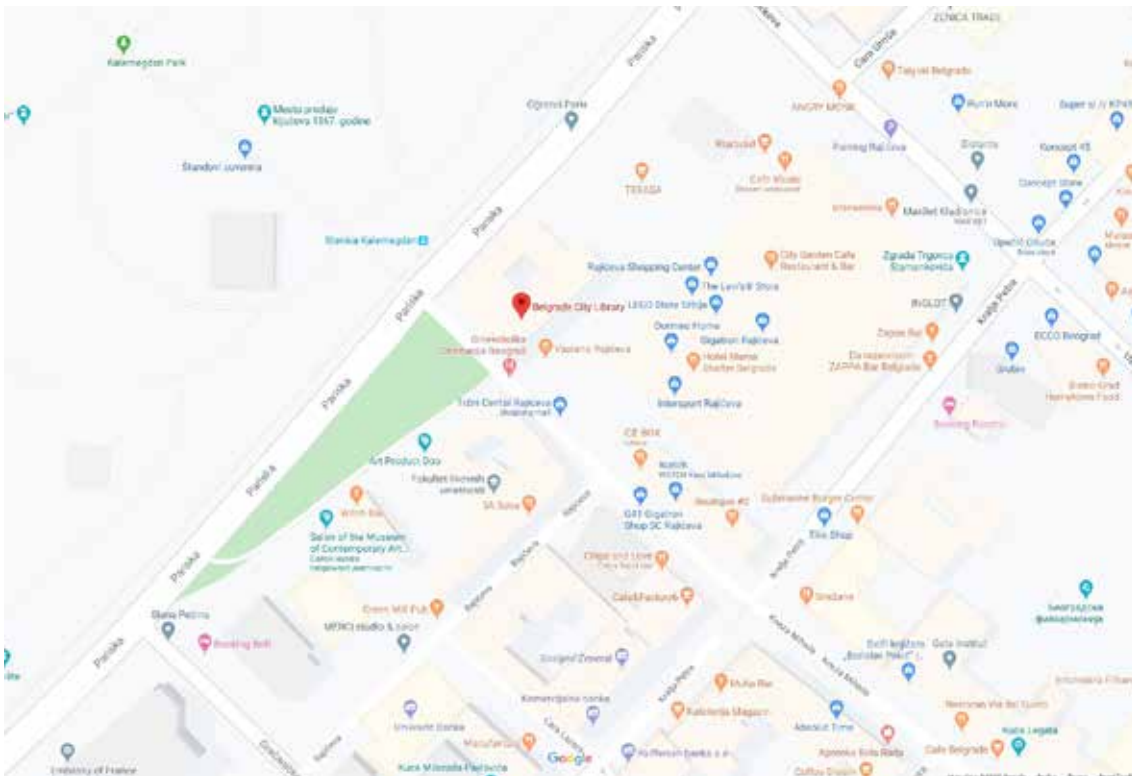
Naslovna stranica / Cover:
Ostaci rude bakra, praistorijski rudnik Prljuša (planina Rudnik, centralna Srbija).
Foto dokumentacija Arheološkog instituta.

**Zahvalnice: Skup su podržali Biblioteka grada Beograda,
Rudarsko-geološki fakultet Univerziteta u Beogradu,
i Arheološki institut, Beograd**

ISBN 978-86-80094-10-6

Biblioteka grada Beograda smeštena je u zgradi nekadašnjeg hotela "Srpska kruna". Zgrada je podignuta 1869, od 1981. godine predstavlja nepokretno kulturno dobro kao spomenik kulture.

Biblioteka grada Beograda nalazi se u ulici Kneza Mihaila 56.

PROGRAM SKUPA

Petak, 28. februar 2020.

09.00-09.30	Registracija, podela materijala
09.30-09.40	Pozdravna reč
09.40-10.10	Plenarno predavanje Vesna Cvetkov, ZNAČAJ GEOGRAFSKE ŠIRINE ZA LOCIRANJE UZROČNIKA MAGNETNIH ANOMALIJA KOD PROSPEKCIJE ARHEOLOŠKIH LOKALITETA
10.10-10.25	Mirko Petković, Vesna Cvetkov, Milorad Ignjatović, Dejan Naumov, PRIMJENA MAGNETOMETRIJSKIH ISPITIVANJA NA ARHEOLOŠKOM LOKALITETU NEDELJKOVA HUMKA
10.25-10.40	Dragana Đurić, Jelena Vukčević, Dejan Vučković, Ivana Vasiljević, Vesna Cvetkov, TERENSKA NASTAVA IZ GEOFIZIKE: ARHEOLOŠKI LOKALITETI NA PODRUČJU TRSTENIKA
10.40-10.55	Jugoslav Pendić, PROBLEMI SISTEMATSKE PRIMENE ARHEOLOŠKE GEOFIZIČKE PROSPEKCIJE U SRBIJI
10.55-11.05	Diskusija
11.05-11.30	Pauza
11.30-11.45	Katarina Bogičević, Dragana D. Đurić, Draženko Nenadić, Barbara Radulović, Mihailo Jovanović, Aleksandra Savković, REKONSTRUKCIJA PALEOSREDINA NA OSNOVU SITNIH SISARA, HERPETOFAUNE I MEKUŠACA I NJENA PRIMENA U ARHEOLOGIJU
11.45-12.00	Katarina Bogičević, Draženko Nenadić, Dragana D. Đurić, Barbara Radulović, Aleksandra Savković, Mihailo Jovanović, ULOGA SITNIH KIČMENJAKA I MALAKOFAUNE U BIOSTRATIGRAFIJI PALEOLITSKIH NASLAGA
12.00-12.15	Vladica Cvetković, Kristina Šarić, Desimir Tanović, Aleksandar Stamenković, Vesna Matović, RANOVIZANTIJSKI LOKALITET CARIČIN GRAD: POREKLO VULKANITA I VULKANOKLASTITA KORIŠĆENIH KAO ARHITEKTONSKO-GRAĐEVINSKI MATERIJAL
12.15-12.30	Kristina Šarić, Vesna Crnoglavac, Vladica Cvetković, MINERALOŠKO-PETROLOŠKA KARAKTERIZACIJA KAMENIH TESERA IZ MOZAIKA KONSTANTINOVE VILE U MEDIJANI
12.30-12.45	Kristina Penezić, (GEO)ARHEOLOŠKA BUŠENJA – METODE I MOGUĆNOSTI
12.45-12.55	Diskusija
12.55-13.45	Pauza

13.45-14.00	Alena Zdravković, Suzana Erić, Kristina Šarić, PRIMER MINERALOŠKE KARAKTERIZACIJE SREDNJOVEKOVNE ŠLJAKE IZ OBLASTI Pb-Zn RUDNIKA RUDNIK KAO DELA ISTRAŽIVANJA U ARHEOTEHNOLOGIJI
14.00-14.15	Ljubomir Jevtović, Suzana Erić, Kristina Šarić, Predrag Vulić, Ivan Bogdanović, Branimir Šegvić OPEKE VII KLAUDIJEVE LEGIJE SA LOKALITETA ČAIR - CASTRUM (VIMINACIJUM): PRELIMINARNA MINERALOŠKO-PETROLOŠKA ANALIZA
14.15-14.30	Andreja Sironić, Ines Krajcar Bronić, Damir Borković, Jadranka Barešić, AMS RADIOCARBON DATING OF ARCHEOLOGICAL SAMPLES AT THE ZAGREB RADIOCARBON LABORATORY
14.30-14.45	Miroslav Kočić, Brajan Henks, Marija Kaličanin Krstić, Mark Berman, Marko Grković, Petra Basar, Majkl Mlinec, ARHEOMETRIJSKI PRISTUP UPOTREBE NEINVAZIVNIH METODA U RAPIDNOJ KARAKTERIZACIJI PRAISTORIJSKIH LOKALITETA – STUDIJA SLUČAJA LOKALITETA KNEŽEVAC
14.45-15.00	Selena Vitezović, Dragana Antonović, Vidan Dimić, Danica Mihailović, ANALIZA TEHNOLOŠKIH SISTEMA U PRAISTORIJI: MOGUĆNOSTI I PRAVCI U ISTRAŽIVANJIMA
15.00-15.10	Diskusija
15.10-15.35	Pauza
15.35-15.50	Dragana Rajković, Suzana Antolin, Dražen Balen, Darko Tibljaš, KAMENE GLAČANE IZRAĐEVINE S LOKALITETA STARI PERKOVCI–DEBELA ŠUMA (OKOLICA ĐAKOVA, ISTOČNA HRVATSKA) – TIPOLOŠKA, TEHNOLOŠKA I MINERALOŠKO-PETROGRAFSKA ANALIZA
15.50-16.05	Igor Bjelić, CONSTRUCTING LATE ANTIQUE BARREL BRICK VAULTS WITHOUT FORMWORK ON THE TERRITORY OF TODAY'S SERBIA
16.05-16.20	Tena Karavidović, REKONSTRUKCIJA POSTUPKA PRŽENJA ŽELJEZNE RUDE: EKSPERIMENTALNI PRISTUP
16.20-16.35	Ana Đuričić, OVEN DAUB PRESERVATION IN THE ARCHAEOLOGICAL RECORD – VINČA CULTURE SITES
16.35-16.50	Milica Tapavički-Ilić, EKSPERIMENTALNA ARHEOLOGIJA I ARHEOTEHNOLOGIJA
16.50-17.00	Poster prezentacije Olga Bajčev, POLIHROMNO SLIKANJE U STARČEVAČKOJ KULTURI – VARIJACIJE U KONCEPTUALIZACIJI I IZVOĐENJU MOTIVA Maja Milošević, Mihovil Logar, Biljana Đorđević, NONDESTRUCTIVE METHODS FOR THE ANALYSIS OF TRADITIONAL POTTERY MANUFACTURE: ZLAKUSA POTTERY AS A CASE STUDY
17.00-17.20	Finalna diskusija

SADRŽAJ

Geofizika

Vesna Cvetkov
ZNAČAJ GEOGRAFSKE ŠIRINE ZA LOCIRANJE UZROČNIKA MAGNETNIH
ANOMALIJA KOD PROSPEKCIJE ARHEOLOŠKIH LOKALITETA 14

Mirko Petković, Vesna Cvetkov, Milorad Ignjatović, Dejan Naumov
PRIMJENA MAGNETOMETRIJSKIH ISPITIVANJA NA ARHEOLOŠKOM LOKA-
LITETU NEDELJKOVA HUMKA 26

Dragana Đurić, Jelena Vukčević, Dejan Vučković, Ivana Vasiljević, Vesna Cvetkov
TERENSKA NASTAVA IZ GEOFIZIKE: ARHEOLOŠKI LOKALITETI NA PO-
DRUČJU TRSTENIKA 30

Jugoslav Pendić
PROBLEMI SISTEMATSKE PRIMENE ARHEOLOŠKE GEOFIZIČKE PROSPEK-
CIJE U SRBIJI 38

Geoarheologija

Katarina Bogićević, Dragana D. Đurić, Draženko Nenadić, Barbara Radulović,
Mihailo Jovanović, Aleksandra Savković
REKONSTRUKCIJA PALEOSREDINA NA OSNOVU SITNIH SISARA, HERPE-
TOFAUNE I MEKUŠACA I NJENA PRIMENA U ARHEOLOGIJI 42

Katarina Bogićević, Draženko Nenadić, Dragana D. Đurić, Barbara Radulović,
Aleksandra Savković, Mihailo Jovanović
ULOGA SITNIH KIČMENJAKA I MALAKOFAUNE U BIOSTRATIGRAFIJI PALE-
OLITSKIH NASLAGA 50

Vladica Cvetković, Kristina Šarić, Desimir Tanović, Aleksandar Stamenković, Ve-
sna Matović
RANOVIZANTIJSKI LOKALITET CARIČIN GRAD: POREKLO VULKANITA I
VULKANOKLASTITA KORIŠĆENIH KAO ARHITEKTONSKO-GRAĐEVINSKI
MATERIJAL 56

Kristina Šarić, Vesna Crnoglavac, Vladica Cvetković MINERALOŠKO-PETROLOŠKA KARAKTERIZACIJA KAMENIH TESERA IZ MOZAIKA KONSTANTINOVE VILE U MEDIJANI	64
Kristina Penezić (GEO)ARHEOLOŠKA BUŠENJA – METODE I MOGUĆNOSTI	70
Arheometrija	
Alena Zdravković, Suzana Erić, Kristina Šarić PRIMER MINERALOŠKE KARAKTERIZACIJE SREDNJOVEKOVNE ŠLJAKE IZ OBLASTI Pb-Zn RUDNIKA „RUDNIK” KAO DELA ISTRAŽIVANJA U ARHEO- TEHNOLOGIJI	76
Ljubomir Jevtović, Suzana Erić, Kristina Šarić, Predrag Vulić, Ivan Bogdanović, Branimir Šegvić OPEKE VII KLAUDIJEVE LEGIJE SA LOKALITETA ČAIR - CASTRUM (VIMINA- CIJUM): PRELIMINARNA MINERALOŠKO-PETROLOŠKA ANALIZA	82
Maja Milošević, Mihovil Logar, Biljana Đorđević NONDESTRUCTIVE METHODS FOR THE ANALYSIS OF TRADITIONAL PO- TTERY MANUFACTURE: ZLAKUSA POTTERY AS A CASE STUDY	90
Andreja Sironić, Ines Krajcar Bronić, Damir Borković, Jadranka Barešić AMS RADIOCARBON DATING OF ARCHEOLOGICAL SAMPLES AT THE ZA- GREB RADIOCARBON LABORATORY	94
Miroslav Kočić, Brajan Henks, Marija Kaličanin Krstić, Mark Berman, Marko Gr- ković, Petra Basar, Majkl Mlinec ARHEOMETRIJSKI PRISTUP UPOTREBE NEINVAZIVNIH METODA U RAPID- NOJ KARAKTERIZACIJI PRAISTORIJSKIH LOKALITETA – STUDIJA SLUČAJA LOKALITETA KNEŽEVAC	98
Arheotehnologija	
Selena Vitezović, Dragana Antonović, Vidan Dimić, Danica Mihailović ANALIZA TEHNOLOŠKIH SISTEMA U PRAISTORIJI: MOGUĆNOSTI I PRAVCI U ISTRAŽIVANJIMA	104

Dragana Rajković, Suzana Antolin, Dražen Balen, Darko Tibljaš KAMENE GLAČANE IZRAĐEVINE S LOKALITETA STARI PERKOVCI–DEBELA ŠUMA (OKOLICA ĐAKOVA, ISTOČNA HRVATSKA) – TIPOLOŠKA, TEHNOLOŠ- KA I MINERALOŠKO-PETROGRAFSKA ANALIZA	110
Olga Bajčev POLIHROMNO SLIKANJE U STARČEVAČKOJ KULTURI – VARIJACIJE U KON- CEPTUALIZACIJI I IZVOĐENJU MOTIVA	118
Igor Bjelić CONSTRUCTING LATE ANTIQUE BARREL BRICK VAULTS WITHOUT FORM- WORK ON THE TERRITORY OF TODAY'S SERBIA	124
Eksperimentalna arheologija	
Tena Karavidović REKONSTRUKCIJA POSTUPKA PRŽENJA ŽELJEZNE RUDE: EKSPERIMEN- TALNI PRISTUP	130
Ana Đuričić OVEN DAUB PRESERVATION IN THE ARCHAEOLOGICAL RECORD – VINČA CULTURE SITES	138
Milica Tapavički-Ilić EKSPERIMENTALNA ARHEOLOGIJA I ARHEOTEHNOLOGIJA	146
Spisak učesnika	148

OPEKE VII KLAUDIJEVE LEGIJE SA LOKALITETA ČAIR – CASTRUM (VIMINACIJUM): PRELIMINARNA MINERALOŠKO-PETROLOŠKA ANALIZA

Ljubomir Jevtović
Arheološki institut, Beograd

Suzana Erić
Rudarsko-geološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

Kristina Šarić
Rudarsko-geološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

Predrag Vulić
Rudarsko-geološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

Ivan Bogdanović
Arheološki institut Beograd

Branimir Šegvić
Department of Geosciences, Texas Tech University, Lubbock, SAD

Ključne reči: rimska opeka, glina, poreklo sirovine, polarizaciona mikroskopija, skenirajuća elektronska mikroskopija sa energetske-disperzivnim spektrometrom (SEM-EDS), rendgenska difrakcija na prahu (XRPD)

Izrada velike studije o opekarskoj proizvodnji VII Klaudijeve legije na teritoriji provincije Gornje Mezije započeta je pre desetak godina. Glavni logor legije i centar njene proizvodne delatnosti u periodu od kraja I do kraja IV veka nalazio se u Viminacijumu. Osim ostataka 16 peći za pečenje opeka, koji direktno svedoče o opekarskoj proizvodnji na prostoru Viminacijuma (Jevtović, Danković *in press*) (slika 1), do sada je prikupljena i kolekcija od oko 2000 opeka sa žigom

VII Klaudijeve legije, različitih formata (*imbrex, tegula, lydion, bessalis, pedalis, bipedalis*), kao i ulomci opeka nedefinisane forme. Krajem 2019. godine započeta je i mineraloško-petrološka analiza opeka sa ciljem da se utvrde njihov sastav, karakteristike glinene paste, tehnologija proizvodnje, kao i poreklo sirovine. Prvobitna ispitivanja obuhvatila su uzorke pronađene tokom novih istraživanja legijskog utvrđenja koje se nalazi na lokalitetu Čair – Castrum.

* U daljem tekstu će se koristiti transkripcija na srpskom jeziku.

** O novim istraživanjima lokaliteta Čair – Castrum vidi Nikolić *et al.* (2018) i

Slika 1. Plan Viminacijuma sa ostacima opekarske proizvodnje (dopunjen plan Jevtović, Danković *in press*)

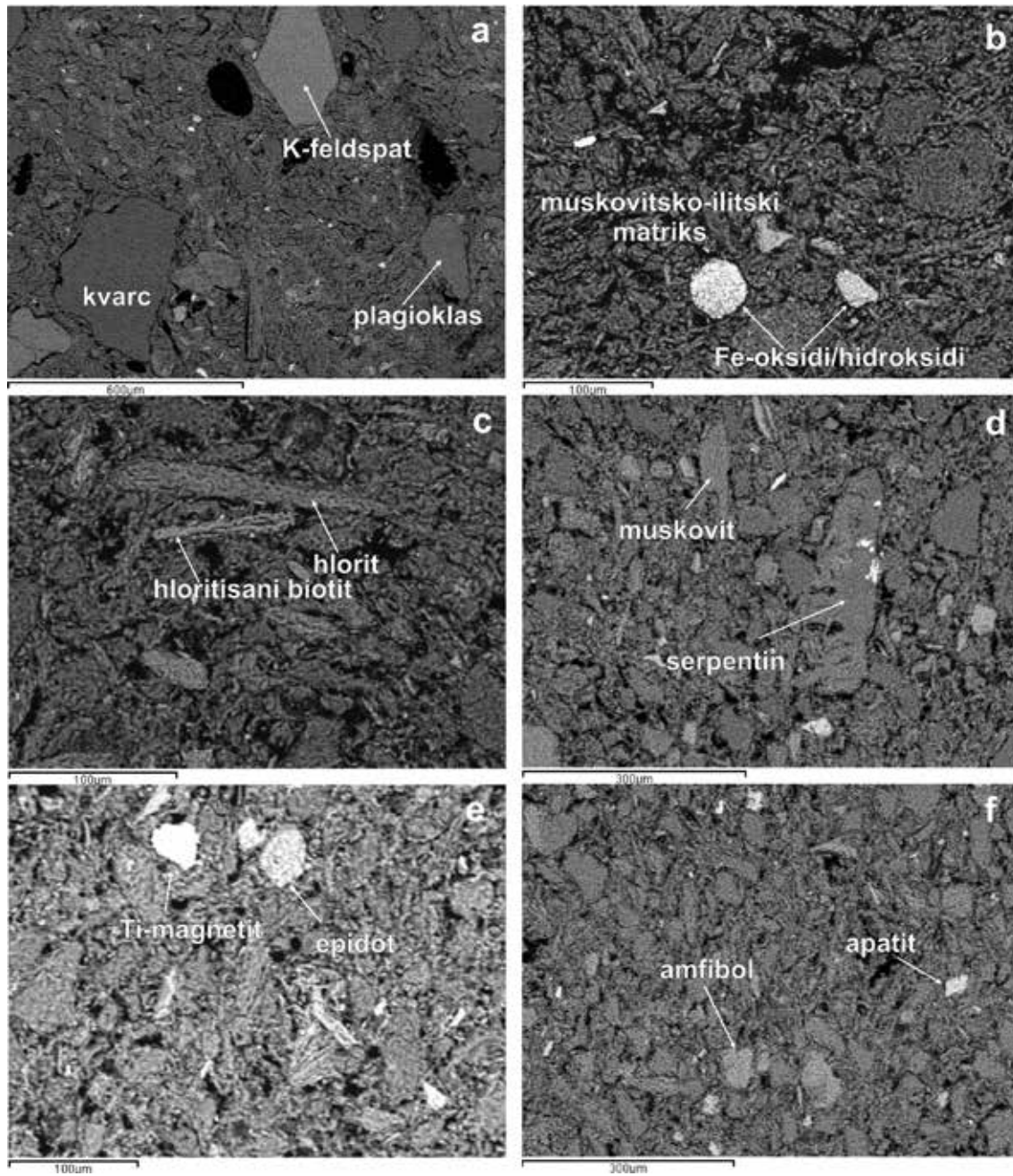
U ovom radu biće prikazani prvi rezultati dobijeni ispitivanjem deset opeka različitog formata, i to: dve opeke nedefinisanog oblika (oznaka Co), dva lidiona (Cl), dva besalisa (Cb), dva pedalisa (Cp), jedan imbreks (Ci) i jedna tegula (Ct). U ovoj, prvoj fazi istraživanja, osnovni zadatak jeste karakterizacija materijala, s ciljem da se stekne prvi uvid u karakteristike materijala i napravi osnova na kojoj će se dalje planirati i realizovati ona istraživanja koja će kompletirati sliku o opekarskoj delatnosti VII Klaudijeve legije.

Svi prikazani rezultati dobijeni su primenom sledećih metoda: polarizacione mikroskopije za linearno-polarisanu svetlost (PM), skenirajuće mikroskopije sa energetske disperzivnim spektrometrom (SEM-EDS) i rendgenske difrakcije na prahu (*X-ray powder diffraction* - XRPD). Polarizacionom mikroskopijom je urađena analiza petrografskih preparata na polarizacionom mikroskopu tipa Leica DMLSP sa kamerom DFC290HD.

SEM-EDS analiza je urađena na skenirajućem elektronskom mikroskopu JEOL JSM-6610LV, koji je povezan sa EDS detektorom marke Oxford X-Max. U radu su prikazani BSE snimci (BSE - *back scattered electrons* - povratno rasuti elektroni). Istraživanja rendgenskom difrakcijom na prahu sprovedena su pomoću automatskog višenamenskog rendgenskog difraktometra Rigaku Smartlab u θ - θ (uzorak u horizontalnom položaju) parafokusnoj Bragg-Brentanovoj geometriji sa automatskim divergentnim prerezom od $1/6^\circ$, uz upotrebu D/teX Ultra 250 strip detektora u 1D XRF redukcionom modu sa $\text{CuK}\alpha_{1,2}$ izvorom zračenja ($U = 40 \text{ kV}$ i $I = 30 \text{ mA}$). Uzorak je pripremljen u standardnom nosaču uzorka. Rendgenski difraktogrami su prikupljeni u ugaonom opsegu $4-75^\circ 2\theta$, sa korakom $0,01^\circ$, i brzinom prikupljanja podataka od $1^\circ/\text{min}$. Kristalne faze su identifikovane pomoću namenskog Rigaku PDXL 2.0 programskog paketa (sa instaliranom ICCD PDF-2 2016 bazom podataka).

Nikolić *et al.* (2019).

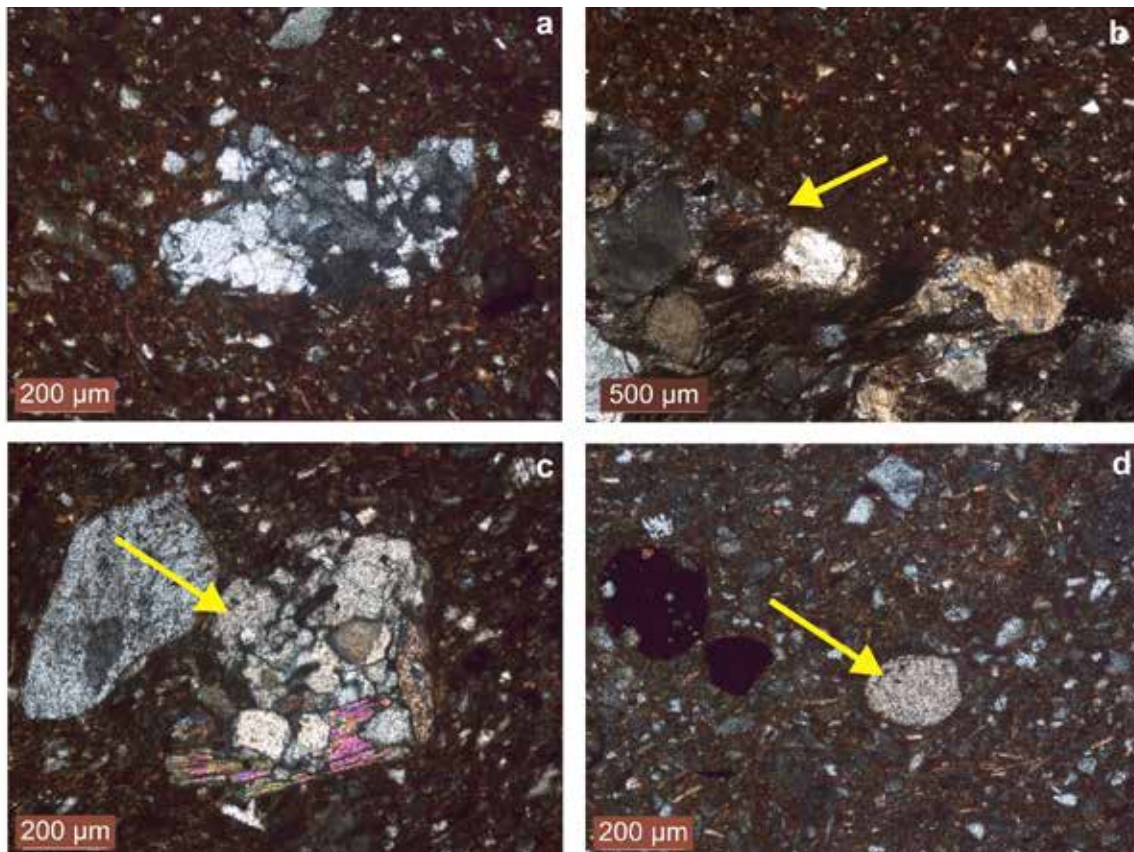
* Za više detalja o metodama PM-e i SEM-EDS-e čitalac se upućuje na Šarić *et al.* (2018).

Slika 2. BSE snimci faza u ispitivanim opekama: a) kvarc, K-feldspat i plagioklas (uzorak Ci-6), b) muskovitsko-ilitski matriks i Fe-oksidi/hidroksidi (Ct-60), c) liske hlorita i hloritisanog biotita (Ct-60), d) serpentin i muskovit (Co-76), e) epidot i Ti-magnetit (Cb-41), f) amfibol i apatit (Cb-64).

Sastav analiziranih uzoraka (vrsta klasti i matriksa) određen je kombinovanjem SEM-EDS analize i polarizacione mikroskopije (slike 2, 3). Petrografske odlike ukazuju da nema sličnosti u sastavu i teksturi između istih tipova opeka (na primer, dve analizirane opeke nedefinisane forme se razlikuju među

sobom po krupnoći klasta, orijentaciji sastojaka koja je veoma izražena u Co-1, ali se tek nazire u Co-76 ili uzorci lidiona sadrže različitu količinu i granulaciju tempera), ali se sličnost zapaža između uzoraka lidiona Cl-62 i besalisa Cb-64. Imajući u vidu ovakvu sliku s jedne strane i, s druge strane, ograničeni broj

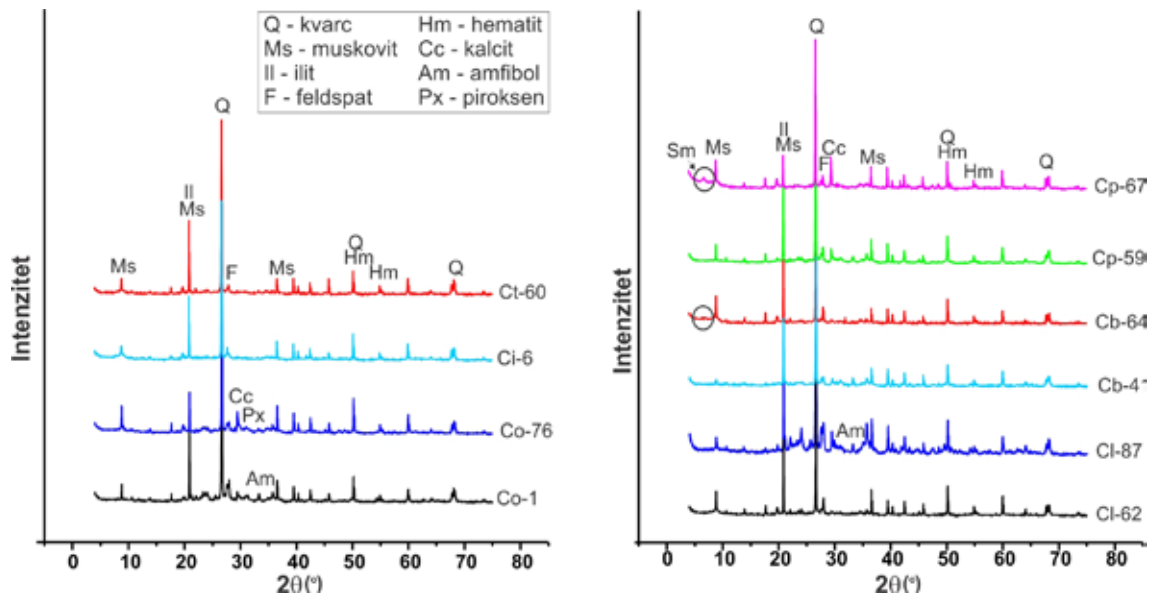

Slika 3. Fotomikrografije litoklasti: a) kvarcit (Ct-60), b) okcasti gnajs (Cl-62), c) muskovitski granitoid (Cp-67), d) karbonat (Co-76); ukršteni nikoli.

uzoraka, sastav analiziranog materijala će biti prikazan zbirno za sve uzorke.

Od klasta su zastupljeni i kristaloklasti i litoklasti. Najzastupljeniji kristaloklasti, koji se sreću u svim uzorcima, čine kvarc, plagioklasi i alkalni feldspati, kao i liskuni (muskovit i biotit), Fe-oksidi i hlorit. *Kvarc* se javlja u svim uzorcima u vidu krupnijih i često ispucalih zrna, ali i u vidu značajno sitnijih zrna unutar muskovitsko-ilitskog matriksa. *K-feldspati* i *plagioklasi* se uglavnom javljaju u vidu idiomorfnih do hipidomorfnih zrna različitog stepena zaobljenosti. Alkalni feldspat se javlja kao ortoklas, mikroklin ili pertitisani ortoklas. Plagioklasi pokazuju heterogenost u sastavu, a pojedini uzorci (Co-1, Cp-67) sadrže i albit i bazičnije plagioklase. *K-feldspati* su zastupljeniji od plagioklasa. *Muskovit*, karakteristične

pseudoapsorpcije i živih interferentnih boja, pojavljuje se dvojako: u vidu tankih izduženih liski (dužine i do 0,3 mm) ili u vidu sitnih anizotropnih sericitskih ljuspica koje čine prelaz ka matriksu. *Biotit* se pojavljuje retko i to pretežno kao liska hloritisana u različitom stepenu. *Hlorit* se pojavljuje ili u vidu samostalnih liski ili po biotitu. *Fe-oksidi/hidroksidi* se javljaju kao sitne klasti koje retko prelaze 100 µm homogeno raspoređene u uzorcima. Uzorak Co-1 sadrži i *granat*. U pojedinim uzorcima registrovani su i: *amfibol* (Co-76, Cb-64, Cp-59 i Cp-67), *serpentinisani olivin* (Cp-67, Co-76), *epidot* (Co-76, Cb-41 i Ci-6) i *piroksen* (Ci-6). Akcesorne faze: *cirkon*, *sfen*, *titanomagnetit*, *ilmenit* (Cl-62), *hematit*, *apatit*, *monacit* i *alanit* u uzorku Cp-59, *rutil/anatas* (Cb-64), pojavljuju se u vidu retkih pojedinačnih zrna.

Slika 4. Rendgenski difraktogrami ispitanih uzoraka.

U pojedinim uzorcima (Co-1, Ci-6) izduženi sastojci, naročito liske muskovita, orijentisani su svojom dužom osom u jednom pravcu, dok je kod većine uzoraka raspored sastojaka homogen.

Litoklasti (slika 3) predstavljeni su fragmentima metamorfita (kvarcita, gnajseva, liskunskih škriljaca), granitoida, zatim kvarcno-feldspatskim klastima za koje se ne može sa sigurnošću utvrditi da li su deo granitoida ili gnajsa/škriljca, kao i fragmenata keramike. Posebno treba istaći da su klasti karbonatnog sastava, do oko 0,5 mm u prečniku, konstatovani u uzorcima Co-1, Ci-6, Cb-41, Cp-59, Ct-60 i Cl-87. Reč je o fragmentima koji predstavljaju monomineralne agregate kalcita, ali i o fragmentima u kojima su kalcit i sitna zrna kvarca (prečnika do oko 50 μm) udruženi, kakvi se sreću, na primer u uzorku Ct-60. Na ovom nivou ispitivanja nije moguće jasno utvrditi da li karbonatne klasti predstavljaju stenski materijal ili je možda reč o malteru koji je penetrirao u opeku. Litoklasti su najčešće subzaobljenih formi, mada ima i uglastih. Dimenzije im široko variraju:

od ekstremno krupnih, kakav je klast okcastog gnajsa u uzorku Cl-62, veličine oko 8x3 mm, do klasti ispod 0,02 mm u prečniku.

Polarizacionom mikroskopijom je utvrđeno da svi uzorci imaju anizotropni matriks. U mnogim uzorcima matriks pokazuje alevrolitski karakter koji definišu klasti kvarca i sericita veličine 0,05-0,005 mm udružene sa glinovitom osnovom. SEM-EDS analize hemijskog sastava matriksa date su kao srednja vrednost za šest analiza polja matriksa za svaki uzorak (tabela 1). Prema srednjem hemijskom sastavu izdvaja se matriks uzorka Ct-60, koji ima najviše sadržaje silicije (SiO_2 – 73,0 tež.%) i najniže sadržaje aluminije i magnezije (Al_2O_3 – 13,9 tež.%, MgO – 1,8 tež.%). U ostalim uzorcima sadržaj SiO_2 varira od 59,7 (Co-76) do 68,4 tež.% (Cb-64), a sadržaj Al_2O_3 od 15,4 tež.% (Cb-47) do 19,2 tež.% (Ci-6). Sadržaj kalcije u analiziranim matriksima različitih vrsta opeka pokazuje značajna variranja, od minimalnih 2,5 tež.% (Ci-6) do maksimalnih 8,9 tež.% (Cl-87), dok su sadržaji kalije i natrije

uglavnom ujednačeni u svim uzorcima ($K_2O = 2,1-3,0$ tež.% i $Na_2O = 0,8-1,5$ tež.%).

Rendgenskom difrakcijom praha (slika 4) potvrđeno je da je dominantna faza u ispitivanim uzorcima kvarc, a da zatim slede muskovit (koji je u uzorcima Ci-6, Ct-60, Cl-62, Cb-64 i Cl-87 udružen sa ilitom), plagioklas i K-feldspat. U svim uzorcima identifikovni su i manje zastupljeni kalcit (čiji udeo varira) i hematit. Od ostalih petrogenih minerala javljaju se i amfibol i piroksen. Smektit je identifikovan samo u uzorcima Cb-64 i Cp-67. Na svim difraktogramima primetan je slabo izražen široki pik, centriran oko $24^\circ 2\theta$, koji najverovatnije odgovara malom sadržaju amorfne materije.

Na osnovu iznetih preliminarnih rezultata ispitivanja opeka sa lokaliteta Viminacijum mogu se postaviti smernice za dalja istraživanja, od kojih su najvažnije:

- povećanje kolekcije novim uzorcima,
- definisanje kriterijuma po kojima će se analizirani uzorci dalje razmatrati,
- sistematska analiza materijala koji potiče iz peći, a koji predstavlja posebne celine - od opeka koje predstavljaju zidove peći, preko opeka pronađenih u peći i nepečenih opeka nađenih pored samih peći,
- analiza glina uzorkovanih kao potencijalnih sirovina korišćenih za izradu opeka,
- primena dodatnih metoda (XRF, FTIR) za bližu karakterizaciju uzorka,
- ispitivanje fizičko-mehaničkih svojstava opeka i drugo.

Zahvalnost: *Ispitivanja su izvršena u laboratorijama Departmana za mineralogiju, kristalografiju, petrologiju i geohemiju Rudarsko-geološkog fakulteta i sprovode se u okviru projekata OI176016 i III47018 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.*

Bibliografija

- Jevtović, Lj., Danković, I., (in press).** An overview of the CBM industries of ancient Viminacium. Roman ceramic and glass manufactures, Production and Trade in the Adriatic region and beyond. *Proceedings of the 4th International archaeological colloquy, Crikvenica (Croatia), 8th - 9th November 2017*, G. Lipovac Vrkljan, A. Konestra & A. Eterović Borzić (eds.), Archaeopress.
- Nikolić, S., Stojić, G., Marjanović, M., 2018.** Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine. U: *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2016. godini*, I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas & V. Filipović (ur.), 68–78.
- Nikolić, S., Stojić, G., Marjanović, M., Bogdanović, I., Jevtović, Lj., 2019.** Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2017. godine. U: *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2017. godini*, I. Bugarski, V. Filipović & N. Gavrilović Vitas (ur), 125–134.
- Šarić, K., Bikić, V., Erić, S., 2018.** Microstructural, Mineralogical and Petrographical Characteristics of the Medieval Ceramics from the Studenica Monastery (UNESCO World Heritage Site): Implications on the Pottery Technology and Provenance of The Raw Material. *Microscopy and Microanalysis* 24/6: 744-761.